



Struingids

Berg en Dal

Struinen langs de
Waal ten oosten
van Nijmegen

wandelroutes | kunst & cultuur | natuur & landschap

Voorwoord

Wil ik ontsnappen aan de drukte van de stad, dan duik ik vaak de Ooijpolder in. Via dat wiebelende bruggetje de Ooypoort ben je razendsnel in de natuur van de Stadswaard. Het is bijna niet voor te stellen dat begin jaren zeventig Nijmegen hier een enorme stadswijk wilde bouwen: 17.000 woningen met verderop ook een nieuwe brug over de Waal met aansluitroutes dwars door de polder. Gelukkig was er ook verzet en ging er een streep door dit waanzinnige plan.

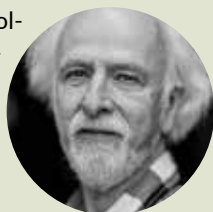
Nu kun je via de Stadswaard heerlijk struinen door het zand langs de Waal. Al heel snel zit je in een stiltegebied. Met een beetje geluk passeer je konikpaarden en gallowayrunderen, links en rechts zie je broedvogels opduiken. Kijk je omhoog dan zie je in de verte de groene stuwwal. En aan de rivier is er altijd beweging. Eentonig is het nooit in de polder. Water heeft hier steeds meer ruimte gekregen. Het mooie is dat dit ook de natuur, de diversiteit een positieve duw gegeven heeft.

Op een zonnige avond peddelde ik in een kano door de Millingerwaard, op zoek naar bevers. Die safari zit nog steeds met unieke beelden in mijn hoofd.

Het is werkelijk altijd spannend in de polder. Zeker als je ook nog eens op zoek gaat naar de geschiedenis van het gebied. Het verhaal van de plek is het cadeau van de plek, zegt ik altijd. Je treft hier bijzondere herinneringen aan de steenfabricage, de drama's van de oorlogstijd en de koude oorlog.

Ga net als ik op pad in de polder, elke dag liggen er ver-rassingen 'klaar'!

Rob Jaspers



Colofon

Redactie: Emmie Nuijen (Rivier Actief)
Jan van den Berg (Studio Finton)
Vormgeving: Studio Finton

Hoe kom ik aan de Struingids?
Via VVV Groesbeek en andere adressen (zie de actuele lijst op struingids.nl). De digitale versie vind je op struingids.nl en www.wandeleninbergendal.nl.

Uitgave in opdracht van gemeente Berg en Dal, mei 2022

Tekst & foto's: Emmie Nuijen, Jan van den Berg (tenzij anders aangegeven).
Voorpaginafoto: David Brand (locatie: Ooijpolder).

Reacties: info@struingids.nl



Berg en Dal is bekroond met de titel Wandelgemeente van het jaar 2020. De mooie combinatie van rivier- en heuvellandschap gecombineerd met cultuurhistorie en wijnbouw, maakt Berg en Dal een uniek wandelgebied in Nederland. De relatief grote hoogteverschillen zorgen voor prachtige vergezichten. Wil je struinen door de uiterwaarden, een pittige wandeling de stuwwal over of wandelen door wijngaarden? Het kan allemaal in Berg en Dal. Wandelinspiratie en -informatie vind je op wandeleninbergendal.nl.

Berg en Dal wil een duurzame bestemming zijn. Fijn als je met het OV, de fiets of te voet komt. Vanuit station Nijmegen kun je met verschillende buslijnen of met de OV-fiets Berg en Dal bereiken.



Van landbouwgrond tot voorbeeld voor Rivierengebied

De metamorfose die de Millingerwaard heeft ondergaan is verbluffend. Vanaf 1991 is gewerkt om landbouwgrond te vervangen door dynamische riviernatuur. ARK Natuurontwikkeling en Wereld Natuur Fonds begonnen ermee, Staatsbosbeheer sloot aan. In 30 jaar tijd zijn veel ambities waargemaakt, één staat nog bovenaan de verlanglijst: terugkeer van de Zwarte Ooievaar.

Op een mooie herfstmiddag waren we te gast in de Millingerwaard met eco-loog Gijs Kurstjens. Gijs heeft de afgelopen tien jaar voor de aannemerscombinatie meegewerkt om van het gebied één landschappelijk geheel te maken en doet nog steeds veel natuurmonitoring. Daardoor is hij als geen ander op de hoogte van de ontwikkelingen in het gebied. Bij de herintroductie van nieuwe diersoorten als bever, konik en otter

speelde Gijs een actieve rol, hij ging ze zelf ophalen in het buitenland.

Wat is er gedaan?

"Het noordelijk deel was allemaal landbouwgebied, versnipperd over tientallen eigenaren. Langs de dijk lag al een stuk bos. Klei is afgegraven tot op het zand, waardoor de oorspronkelijke ondergrond terug kwam. Eén voor één

Op stap door de Millingerwaard met Gijs Kurstjens



werden de boeren uitgekocht, steeds verder naar het oosten werd het gebied aangepakt. De samenwerking van natuurontwikkelaars en zand- en kleiwinners zorgde voor een snelle transformatie van het gebied.

Vanaf 2012 kwam de doelstelling te zorgen voor meer veiligheid tegen overstroming erbij (het project 'Ruimte voor de Rivier'). Dat is aangegrepen om van het gebied een goed geheel te maken. Je kunt het ontwerp zien als een grote arm met hand en vingers. De grote geul (arm en duim) is aangelegd om meer en sneller water af te kunnen voeren. Dit is gepaard gegaan met veel zandwinning. In de vingers heeft de natuur het primaat. Kwelwater vanuit het oosten voedt het gebied westwaarts. Al in 1992 is hier gestart met jaarrond begrazing met Koniks en Galloway runderen. Tegenwoordig lopen er het hele jaar door bijna 100 dieren, die zich vrij door het hele gebied kunnen verplaatsen.

In de jaren '90 was natuurbeheer heel behoudzuchtig. Het was een nieuw fenomeen dat natuur ontwikkeld zou gaan worden. Natuur waar iedereen mag komen bovendien, waar niet meer gemaaid, maar begraaasd wordt. Willem Overmars (overleden in 2021) was één van de geestelijk vaders van dit gedachtengoed (Plan Ooievaar). Voor de Duitsers was dit toen een stap te ver, zij wilden helaas niet meedoen."

Biologische ontwikkelingen

Zo ontstond hét voorbeeldgebied voor natuurontwikkeling langs de Waal. Het is tevens een bron-gebied in de top van



Foto: David Brand

De Millingerwaard heeft een eigen Stonehenge: "Woodhenge". De oudste bomen van Nederland (eiken van 8500 jaar!) werden opgebaggerd uit de Waal en staan nu als monument bijeen.

de rivierendelta. Van hieruit hebben bevers, zwarte populieren en veel ander leven benedenstroomse delen veroverd. "Het ontstaan van oobos zie ik als groot gewin, we hebben natuurlijk rivierbos terug! De zwarte populier is de koning van het oobos, deze torent overal bovenuit. De discussie over bosontwikkeling is behoorlijk gekanteld. Aanvankelijk dachten velen dat er geen bos zou komen. Nu ontstaat in de ogen van Rijkswaterstaat soms teveel bos, het brult de grond uit! De grootte van het gebied maakt het ook heel waardevol; hoe groter het gebied, hoe groter de kans dat meer bijzondere dieren en planten zich er thuis voelen en des te meer verspreid kunnen worden.

Op het kalkrijke zand dat aan de oppervlak gebracht is, leven de meeste en meest bijzondere planten en insecten. Vis is ook een groot succes, de geulen zijn verbonden en er zijn vele paaiplekken. Over de gehele linie is de natuur verbeterd. Alleen waterplanten zijn achteruit gegaan, zij houden niet van de toegenomen waterschommelingen.

De Zwarte ooievaar heeft een groot bos en rust nodig om te gaan nestelen. Ze zijn al geregeld te gast, het is nog steeds de grootste wens dat ze deze kant op komen om te broeden. Daarnaast wordt het tijd dat Edelherten in het gebied terug komen. De Millingerwaard zou een interessante proeftuin zijn voor deze iconische soorten en op termijn een belangrijke verbinding kunnen vormen tussen Veluwe en Duivelsberg richting Reichswald."



Kleurige rups

Twee bijzondere nachtvlinders hebben zich in de Gelderse Poort gevestigd: Teunisbloempijlstaart en Wolfsmelkpijlstaart. Op de foto zie je de overvloedige kleuren van de Wolfsmelkpijlstaartrups.

Millingerduin, levend rivierduin



Rivierduinen zijn zeer kenmerkend in de Gelderse Poort. Het verschil met oeverwallen zit hem in de ontstaanswijze: het zand wordt hier door de wind opgeworpen, niet door het rivierwater.

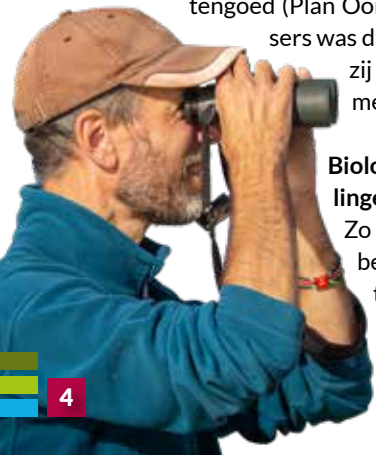
De meeste rivierduinen zijn aan het einde van de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden, ontstaan. De Rijn was toen een vlechtende rivier. De stevige zuidwestenwinden zorgden gedurende periodes van droogte voor grootschalige duinvorming. Toen de allereerste mensen in dit gebied kwamen, kozen ze deze hoge plekken als woonplek.

Nog steeds vindt duinvorming plaats op oevers die goed op de overheersende

windrichting zijn gelegen. In de Millingerwaard is het hoogste actieve rivierduin van Nederland te vinden. Rivierduinen zijn reliëfrijk, extreem droog en hebben een warm microklimaat.

Enkele karakteristieke planten die je hier aantreft, zijn de kleine ruit, sikkelsklaver, cipreswolfsmelk en knikkende distel. Deze soorten kom je eigenlijk alleen tegen op rivierduinen en oeverwallen.

Ook warmteminnaars uit de dierenwereld voelen zich bijzonder goed thuis op het schrale zand, bijvoorbeeld grindwolfspin, luzernevlinder, loopkever en rugstreeppad. Bij hoogwater vluchten dieren naar deze hoge, droge plekken.



Natuurtips voor de Millingerwaard

onder redactie van Gijs Kurstjens

1 Kleine Steentijm

Deze zeldzame soort bloeit het meest veelvuldig bij de oude steenfabriek. Dieren gebruiken deze hooggelegen plek om naar toe te vluchten met hoogwater.

2 Oever met stroomdalplanten

Hier groeien karakteristieke soorten van de rivieren, de zaden zijn met de rivier vanuit Midden- en Zuid-Europa aangevoerd. Veldsalie, kleine ruit en brede ereprijs zijn soorten die hier zijn teruggekeerd.

3 Bomen met blote wortels

Een bijzonder zachthoutoobos. De bomen staan 'op stelten' doordat de Waal het zand tussen de wortels heeft weggespoeld. Bij warm weer zoeken de grote grazers hier vaak verkoeling in de Waal.

4 Nieuw bouseiland

Met grond die vrijkwam bij het graven van de geulen is hier een eiland gemaakt. Dit biedt kansen voor rustminnende soorten zoals de otter of broedende roofvogels.

5 Colenbrandersbos

Eén van de drie nog overgebleven hardhoutoobossen in Nederland. Hier groeien bomen die minder goed tegen langdurige overstroming kunnen zoals Zomereik en Fladderiep. Het is één van de weinige plekken waar de Besanjelier groeit.

6 Beverburcht

Langs de eerste geul is een grote beverburcht te zien. In de schemering is de kans groot om hier bevers te spotten. Ook zie je vaak reeën langs de geulen.

7 Domein van de Rugstreeppad

Deze pad is enorm in aantal genomen in de kwelgeulen. De dieren graven zich overdag in de zandige oevers in. Rond mei roepen de mannetjes 's nachts hun oorverdovend concert.

8 Oud bouseiland

Doordat een extra geul is aangelegd is hier een soort eiland ontstaan met oud oobos: een rustgebied voor dieren als broedende roofvogels. Wie weet keert de zeearend terug.

9 Pioniers bij de kwelvingers

Bij de meest recent aangelegde 'kwelvingers' is het landschap nog behoorlijk kaal. Je kunt

hier mooi zien dat de pioniersoorten het eerst verschijnen, zoals Bruin Cypergras en Klein Vlooienkruid.

10 De Oude Waal

Tot in de 18e eeuw was dit de hoofdstroom van de Waal. De boten

voeren in die tijd pal langs de kerk van Kekerdom.

11 Millingerhof

Oudste kleiwingebied van de waard. In de winter slaappleats voor Grote Zilverreigers.



Hou je voeten droog

Onderweg door het riviereengebied moet je er rekening mee houden dat de rivier soms ook graag de uiterwaarden bezoekt, bijvoorbeeld na een periode van veel regen. Een goede tip om te raadplegen voordat je gaat struinen is Overlopen. Via deze website kun je in één oogopslag zien welke wegen en (struin)paden ondergelopen zijn. www.overlopen.info



Foto: Twan Teunissen

Benieuwd naar de overkant?

Het is altijd boeiend om de rivier over te varen en de andere kant te verkennen. Kievits veerdiensten verbindt de oevers met elkaar door het onderhouden van twee veerdiensten voor voetgangers en fietsers.

De veerverbinding van Millingen aan de Rijn – Pannerden is er al sinds mensenheugenis. Werd de veerverbinding vroeger vooral gebruikt door arbeiders van steenfabrieken en door mensen die op familiebezoek gingen, tegenwoordig is het veer een belangrijke toeristische schakel.

De veerdienst Millingerwaard – Doornenburg verbindt twee natuurgebieden met elkaar. Ten noorden van de Millingerwaard ligt de Klompenwaard, bij het

splitsingspunt van Rijn en Waal en Fort Pannerden.

Raadpleeg www.kievitsveerdiensten.com voor de dienstregelingen.

Vanaf 2023 is westelijker gelegen oversteek hoogstwaarschijnlijk ook mogelijk, via een nieuwe verbinding Ooij-Bemmel!



Het splitsingspunt

Vanaf hier wordt de waterverdeling van Nederland bepaald. Loop vanaf fort Pannerden naar de punt en zie hoe 1/3 van de Rijn het Pannerdensch kanaal (later Neder-Rijn en IJssel) instroomt en 2/3 als de Waal verdergaat.

Al in de Romeinse tijd scheidde hier het water van Rhenus en Vahalís. Het ene moment bevatte de één het meest water en later was, al dan niet onder invloed van de mens, de ander de grootste. Het was ook een strijd tussen de steden langs de IJssel en steden langs de Waal, die allen bereikbaar moesten blijven.

Vanaf 1706 werd met schoppen en kruiwagens een begin gemaakt met het Pannerdensch kanaal, Rijkswaterstaat maakte het af. De oude, verzande

Rijnloop, die bij Lobith afsplitste van de Waal, verloor z'n functie en wordt nu het Rijnstrangengebied genoemd.



Het splitsingspunt in 1990

Foto: Bart van Eyck

Duivelsberg en Duffelt route

Een Duits-Nederlandse wandeling door twee totaal verschillende landschapstypen: de polder en de stuwwal.

In de loop der eeuwen was dit vaak een strijdtoneel. Duizend jaar geleden met in de hoofdrollen Balderik en Adela en het meest recent in WOII.

Met wat geluk zie je hier Rapunzelklokje (links).

We starten op de parkeerplaats langs de Oude Kleefsebaan op de Duivelsberg.

Duivelsberg

Deze voormalig Duitse berg werd in 1949 door Nederland geannexeerd en is nu een natuurreservaat. Het bos bestaat voornamelijk uit loofbomen, de tamme kastanjes schijnen aangeplant te zijn door de Romeinen. Onze voorouders beschouwden dit als een heilig bos en gebruikten de berg voor hun rituelen en feesten. Hedendaagse sjamanistische groepen (o.a. Wicca) doen dat nog steeds.

Neem het pad rechts omhoog het bos in.

De Heksendans

Het eerste bijzondere plekje op de route is de Heksendans, misschien ontstaan in de Romeinse tijd door afgravingen voor de dakpan-industrie. Het is hier altijd vochtig en zelfs op zonnige dagen dringt de zon maar moeizaam door het bladerdek. In de herfst is de leemkuil gevuld met mistslierten. Een plek als deze vraagt natuurlijk om lugubere verhalen! Het is dan ook geen wonder dat Thomas Olde Heuvelt deze plek gebruikt in zijn wereldwijde bestseller 'HEX'.

Het informatiebordje klopt niet helemaal. De moord in 1905 is namelijk wel degelijk opgelost. Het was de Luikse leraar Jules Cherpion, die zijn zwangere dienstbode Catherine hier verdrinkt, omdat hun relatie vanwege het standverschil onmogelijk was.

Vervolg de route. Na een stukje op de grens (het bos is Nederlands, de akkers Duits) lopen we Duitsland in. Sla rechtsaf de Vogelsang op.

Over de grens

Het ommetje over de Vogelsang is van harte aan te bevelen. Het is een kuitenbijter van de eerste categorie, maar je krijgt er een verbluffend uitzicht op de



De Heksendans, foto: David Brand

Duffelt en Zyfflich voor terug.

Onderaan de Vogelsang rechtsaf de Hauptstraße op. Na 800 meter linksaf de Viehsteegje in en meteen links de Oose Wall.

Wyler

Het dorpje Wyler is een rustige, veelal agrarische, gemeenschap met 500 inwoners. Al vanaf de Romeinse tijd is het hier bewoond. De Oose Wall is een heel oud boerenpaadje, met nieuwsgierige koeien. Het kerkje is weer helemaal opgebouwd na de beschietingen in WOII. Als je goede ogen of een verrekijker bij je hebt moet je het haantje op de kerktoren eens beter bekijken. Volgens ons heeft hij een patroonhuls op zijn kop! Misschien een restant uit het laatste oorlogsjaar toen hier hevig gevochten werd door Amerikanen en Canadezen.



Vorbij de kerk ga je rechts het trapje af (Am Treppchen) en via Picardie, Bergweg en Alte Heerstraße kom je bij de Bundesstraße 9. Steek die (voorzichtig!) over en loop via de Häfnerdeich naar Zyfflich.

Zyfflich

Op het rivierduin van Zyfflich zijn de vroegste sporen van menselijke bewoning uit het stenen tijdperk, 6.000 jaar voor Christus. In de Middeleeuwen had het dorpje een belangrijke rol als kerkelijk centrum. De 'Stift Zyfflich' werd 1.000 jaar geleden door Adela en Balderik opgericht en verhuisde later naar



St. Martinskerke in Zyfflich



Beeldentuin Nieuw Begin, Zyfflich



Grenspaal tussen Nederland en Duitsland



Huis Wylerberg



De wandeling is ook te vinden op www.wandeleninbergendal.nl

Kranenburg. Alle kostbaarheden verhuisden mee en werden later verkocht. Zo kon het gebeuren dat dit ivoren wijwaterketeltje (zie inzet) uiteindelijk in het Metropolitan Museum van New York te bezichtigen is. Van het klooster resteert alleen het kerkje. Ook deze St. Martinskerke werd in 1945 bijna geheel verwoest. O.l.v. de populaire 'puinpas-toor' Friedrich Häfner werd de kerk weer netjes hersteld. De bekendste hedendaagse inwoners van Zyfflich zijn de ooevaars Jan en Marie, misschien kom je ze tegen. Hun nest staat op een paal in het centrum en trekt veel toeristen. In Gaststätte Polm staat je verfrissende drankje al klaar.

Via de lange straat 'Zum Querdam' loop je in westelijke richting de grens terug.

Zum Querdam

De dwarsdam werd aangelegd om Zyfflich te beschermen tegen overstroming van de Waal. Eerst zie je aan de linkerkant nog de interessante beeldentuin van 'Nieuw Begin', een sprookjesachtige plek met in de zomer buitenconcerten. Je loopt dit stuk over het Jacobspad, de pelgrimsweg die eindigt in het Spaanse Santiago de Compostella.

Via het Wylerbergmeer en de karakteristieke grenspaal loop je naar Beek.

Wylerbergmeer

Het Wylerbergmeer is een populair zomers recreatiegebied met gratis stranden aan het meer en een leuk speeltuintje. In de winter huizen hier vooral verschillende eendensoorten.



Direct na het drukke kruispunt kom je langs de Filosofenbeek, een prachtig stukje Nederland!

Hotel Startjeshof

Een plaquette vertelt het verhaal van het hotel dat hier stond: hotel Startjeshof. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog vonden op de vlucht geslagen Joodse musici en kunstenaars hier een toevluchtsoord. Met hulp van Marie Schuster, de eigenaresse van landgoed Wyler, konden zij ontsnappen naar de vrijheid.



Hotel Startjeshof

Na 400 meter op de Rijksweg sla je linksaf de berg op.

In de historische villa Huis Wylerberg en eromheen bevindt zich het Landschapsmuseum met miniatuurlandschappen.

Iedere woensdag en zondag van 11.00 tot 16.00 uur is het museum gratis toegankelijk (behalve op feestdagen en in de winterperiode november t/m maart).



Duivelsberg

Loop via het Filosofendal naar het pannenkoekenhuis Duivelsberg. Dit is een ideale locatie om even bij te komen van de inspanningen. Vlakbij liggen de twee heuvels van Motteburcht Mergelp. Door het bos loop je naar de parkeerplaats terug.



In de voetsporen van Adela en Balderik



Balderik van Duffelgouw en zijn vileine echtgenote gravin Adela speelden duizend jaar geleden de hoofdrol in een bittere strijd rond de Duivelsberg.

Balderik - zelf van lage adel - had een grote vis aan de haak geslagen met de 14 jaar oudere Adela. Er was echter één probleem: door haar vreselijke karakter ging vaders erfenis grotendeels naar haar zuster Luidgarde. Dat loste Adela snel op: ze vergiftigde haar zus.

Het verdere leven van het echtpaar werd gekenmerkt door moord en doodslag, zoals op de edelman Wichman van Vreden die laaghartig in een hinderlaag werd gelokt. Na deze daad moest het paar in ballingschap.

Toch mogen we beiden dankbaar zijn voor 2 hoogtepunten op de route: het klooster in Zyfflich (waarvan alleen de Sankt Martinskirche nog resteert) en de motteburcht Mergelp, die prominent aanwezig is op de Duivelsberg.

Mergelp bestaat uit twee aarden heuvels. Op de ene stond een houten toren met omwalling, de andere was het uitkijkpunt over de Duffelt.

En dat is het nog steeds!



200.000 overwinteraars

Hier wil ik het niet hebben over senioren, die tijdens de winter in warmere regio's vertoeven. Het betreft in dit geval zo'n 200.000 wilde ganzen, die aan de Nederrijn overwinteren, waarvan 20.000 tot 25.000 in de directe omgeving van Kranenburg (D).

De eerste ganzen komen in oktober aan en verlaten de regio in februari, afhankelijk van de weersomstandigheden. Jaarlijks wordt het traject Siberië-Nederrijn en omgekeerd afgelegd. In Siberië verblijven de ganzen op het schiereiland Tajmyr. Het zijn voornamelijk de kolgans en de rietgans, die deze reis maken. Andere ganzen, zoals de grauwe gans, de brandgans, de Canadese gans en de nijlgans, zijn het gehele jaar aan de Nederrijn aan te treffen.

Het traject, ongeveer 6.000 km, leggen de ganzen in etappes van circa 1.000 km af, om vervolgens op bekende rustplaatsen 1 à 2 weken te verblijven. Hier komen ze tot rust en nemen voedsel op

voor de volgende etappe.

Het broedseizoen in Siberië duurt van juni tot augustus. Vanwege de Siberiese kou, vertrekken de vogels dan weer richting Nederrijn.

Het milde klimaat aan de Nederrijn, alsmede geschikte voedsel- en overnachtingsplaatsen, dragen ertoe bij dat de ganzen zich hier "thuis" voelen. Overdag verblijven ze op weilanden en akkers en 's nachts slapen ze op het water om niet verrast te worden door bijvoorbeeld de vos. Het NABU-Naturschutzstation Nederrijn organiseert in het seizoen bustochten rondom Kranenburg.

meer informatie:

- Tourist Info Center Alter Bahnhof, Bahnhofstraße 15 Kranenburg, Tel. 0049-28267959

- NABU-Naturschutzstation Nederrijn, Kleve, Tel. 0049-2821713988-0



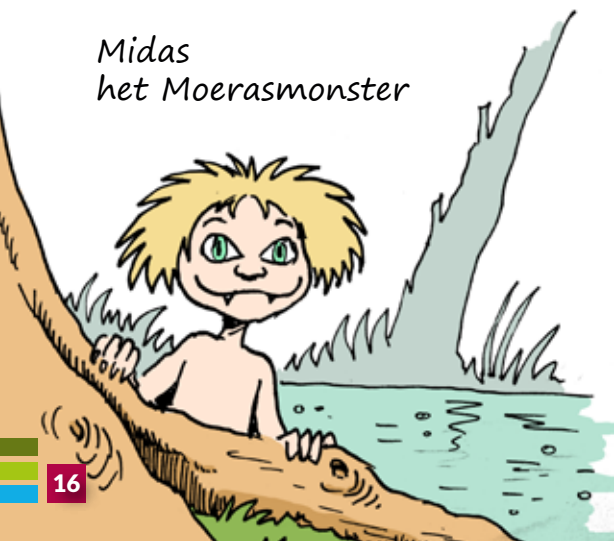
Tekst: Tjeerd Westerhof, stadsgids en 'Nachtwächter' in Kranenburg



Van Bronnenbos naar Ooijpolder

Het Bronnenbos is een heel bijzondere plek in ons land. Het water dat hier opborrelt heeft een lange reis gemaakt. Het begon als regendruppels, die lang geleden op de heuvels vielen. Ze sijpelden door de grond en werden gezuiverd. Na 4000 jaar (!) komen ze weer omhoog als kristalhelder water. Het schone water zorgt ervoor dat hier heel bijzondere dieren en planten groeien. Door het moeras zijn bruggetjes aangelegd. Een plek om te gaan ontdekken!

Midas het Moerasmonster



Diep in het Bronnenbos woont een moerasmonster. Niet bang zijn, hij is eigenlijk heel lief! Midas is zijn naam. Hij is heel verlegen en werd vroeger veel gepest. Zeshonderd jaar geleden trok hij zich daarom terug in het moeras. Door het heldere water blijft hij eeuwig jong.

Onderweg kan je letters verdienen, die samen een boodschap voor jou vormen van het moerasmonster. Schrijf ze in de vakjes op pagina 19.

Start: Kasteelselaan 60, Ubbergen

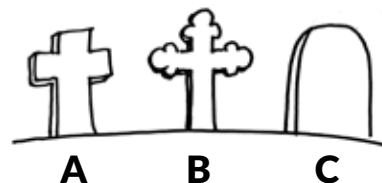


Loop vanaf de parkeerplaats in het verlengde van de weg recht door het bronnenbos in. Ga bij het open grasveldje aan je rechterhand rechtsaf. Ga aan het eind van dat grasveld weer rechtsaf, langs de plas tot aan het hek.

Aan het einde van het pad zie je links een klein kerkhof, dat meer dan 100 jaar oud is. Hier liggen nonnen begraven van een kostschool voor meisjes, die hier van 1900 tot 1970 was. Het grote gebouw met spitse torens staat nog steeds hoog op de heuvel. Kijk maar eens naar boven.

1 Bekijk het kerkhofje

Welke vorm hebben de grafstenen? Zet de juiste letter in het 1e vakje.



2 Onderzoek een boom

Neem eerst maar eens de tijd voor de stam. Zie je iets bijzonders? Misschien groeien er mossen op? Voel eens goed met je handen aan de stam. De boom is één groot hotel voor veel soorten dieren; vogels, vlinders, kevers en spinnen. Welke dieren leven allemaal op en bij deze boom? Kijk eens omhoog. Hoe groeien de takken aan de stam? Probeer ook bladeren van deze boom te vinden en onderzoek ze. Vergeet je neus niet te gebruiken. Hoe ruikt de boom?

Neem dezelfde weg terug naar het hoofdpad en vervolg dat tot het klinkerpad: de Kasteelselaan.



Veel van de huizen aan je linkerhand waren vroeger wasserijen; De bewoners gebruikten het heldere water om de was te doen voor rijke mensen uit de buurt. Op de grasvelden achter de huizen werd de was te drogen gelegd.

3 Zoek de gouden plant

In de Kasteelselaan stroomt een klein beekje. In de berm groeit één van de zeldzaamste planten van Nederland: goudveil. Het heet zo omdat de blaadjes in de lente een gouden kleur krijgen. Kan jij de plant ontdekken?

Je krijgt een letter cadeau: de L mag in het 2e vakje.

Goudveil



Bij de T-splitsing linksaf over het Boerenlandpad, loop door tot aan het klaphek.

Je komt langs waterkerskwekerij 'De Klispoel'. De waterkers groeit goed op het heldere bronwater, dat het hele jaar 10 tot 12 graden is. Bij de Klispoel wordt biologisch gekweekt, met meststoffen uit de natuur.

Op het erf is een boerderij automaat met o.a. kraakverse groenten. Kijk maar eens wat ze allemaal voor lekkere dingen uit het gebied verkopen.

Heb je dorst? Naast de automaat kun je Ubbron tappen, drinkwater uit een 55 meter diepe bron.

Ga na het klaphek linksaf naar de brug ('de Springplank'). Je loopt een stukje op het fietspad langs de N325. Steek de brug over.

4 Tel de trap treden

Hoever treden loop je omhoog op de Springplank? De letter komt in het 3e vakje.

18 treden = letter Z
23 treden = letter U
27 treden = letter Y

Onderaan de brug vlakbij een klaphek zijn tunnels onder de drukke verkeersweg gemaakt, zodat dieren (bijv. de das) zich veilig kunnen verplaatsen van het ene naar het ander gebied, net als wij. Gelukkig maar, want vroeger werden hier veel dieren doodgereden.

5 Welk dorpje is het?

Boven, aan het einde van de brug, kijk je uit over de Ooijpolder. Op de metalen kaart kun je zien welke dorpen er liggen. Rechts voor je ligt het kleinste dorpje

van Nederland, met een klein kerkje. Neem de 3e letter van dit dorpje en schrijf hem in het 4e vakje.

Ga aan de overkant van de brug door het hek heen en volg het grote pad langs de beek. Loop zo 't Zwanenbroekje door, naar het Persingense veer.

't Zwanenbroekje is een moerasgebiedje. Vroeger was dit boerenland, maar nu is het natuur. Links stroomt de grote beek, die het bronwater afvoert. Deze komt uit in het Meertje, een oude rivierarm. Het lage bruggetje is een perfecte plek voor de volgende opdracht:

6 Maak een rietbootje

Maak een bootje met een rietblad. Pluk een rietblad en maak een sneetje in het blad langs de middennerf, steek hier de punt van het blad door. De punt werkt als kiel en de steel als roer. Voorzichtig in het water zetten met de wind achter.



Bij het trekveer zetten we onze armen aan het werk! Aan de overkant steek je de weg over en maak je nog een klein rondje over het Boerenlandpad.

7 Relaxplek

Zoek ergens een lekker eigen plekje en ga een paar minuten liggen of zitten.



Rust even uit, wat kun je in de wolken zien (als ze er zijn)? Doe je ogen dicht en let goed op. Wat heb je allemaal gehoord en geroken?

Trek jezelf weer naar de overkant en loop hetzelfde pad naar de brug. Na de brug ga je rechtdoor, door het klaphek. Loop rechtdoor en bij de eerste splitsing links, je komt dan over twee bruggetjes. Daarna volgen een paar splitsingen; bij eerste rechts, tweede links, derde links, vierde rechts.

8 Bevers

In het gebied leven bevers. Je kunt vast knaagsporen van deze dieren vinden. Dan nu voor de laatste letter: bevers zijn bekende knagers, wat knagen ze vooral?

Marsepein = letter Q
Teennagels = letter C
Boomstammen = letter P

Je bent weer op het brede hoofdpad, dat je uitloopt tot je beginpunt.

OPLOSSING:

Midas het Moerasmonster heeft 600 jaar nagedacht over een belangrijke boodschap voor jou. Als je de letters goed hebt, lees je zijn bericht hieronder:

--	--	--	--	--

De wandeling is ook te vinden op www.wandeleninbergendal.nl





Foto: David Brand

Met al je **zintuigen** op pad

Bij een wandeling langs de rivier kun je al je zintuigen goed gebruiken. Je voelt de wind of de zon op je gezicht, hoort vogels roepen en ruikt de kruiden van de oevers. Allemaal dragen ze bij aan het gevoel dat de natuur je omhult. De term bosbaden heeft inmiddels behoorlijk aan terrein gewonnen, maar je kunt net zo goed uiterwaarde-baden of stroomgebied-baden. Klinkt alleen iets minder pakkend, dat wel.

Loop je langs de rivier, dan kun je natuurlijk met je ogen uitkijken naar allerlei vogels. Maar is het geen leuke uitdaging om eens te proberen of je ze op geluid kunt herkennen? De meeuwen, de Kieviten, mussen natuurlijk ook. Die zijn goed te herkennen wanneer je er de tijd voor neemt.



En als je dan toch bezig bent, houd je ogen nog eens wat langer dicht, ga bijvoorbeeld even op een bankje zitten of zoek een veilig plekje om een tijdje te staan.

Wat ruik je allemaal en hoe veranderen de geuren gedurende je wandeling? Geuren zijn in de hersenen nauw verbonden met emoties. Roepen de geuren van de natuur hier herinneringen bij je op? Of denk je dat je later juist aan dit moment terug zult denken bij bepaalde geuren?

En dan zijn er nog de andere zintuigen. Je wilt op je wandeling liever niet zonder schoenen gaan lopen, dan moet je zo oppletten op vogel- en koeienpoep, steentjes, insecten enzovoort. Maar er zijn wel andere manieren om elk zintuig optimaal te benutten. Je zou er haast een spelletje of uitdaging van kunnen maken. Bijvoorbeeld elke kilometer richten op een ander zintuig, of met elk zintuig ten minste één bijzondere observatie doen. Je zult zien dat je wandeling er plotseling een heel andere dimensie bij krijgt. En net als met spieren kun je ook je zintuigen trainen. Wie weet wat je na een paar keer oefenen allemaal extra waarneemt.

Geniet van de wandeling!

Gastvrij en toegankelijk voor iedereen

In de gemeente Berg en Dal vinden we het belangrijk dat iedereen kan genieten van al het moois dat de gemeente te bieden heeft. Daarom werkt de gemeente met diverse partijen aan toegankelijkheid voor iedereen. Het resultaat is dat er nu verschillende toegankelijke wandelroutes zijn, zoals de herinneringsroute bij de Thornsche Molen, het dorpsommetje in Millingen aan de Rijn en een familiep pad in het bos op de Duivelsberg. Voor sportieve rolstoelgebruikers is er een uitdagende handbikeroute over onder andere de Zevenheuvelenweg. Bij de VVV in Groesbeek is een braillekaart



met de toeristische toppers van Berg en Dal verkrijgbaar.

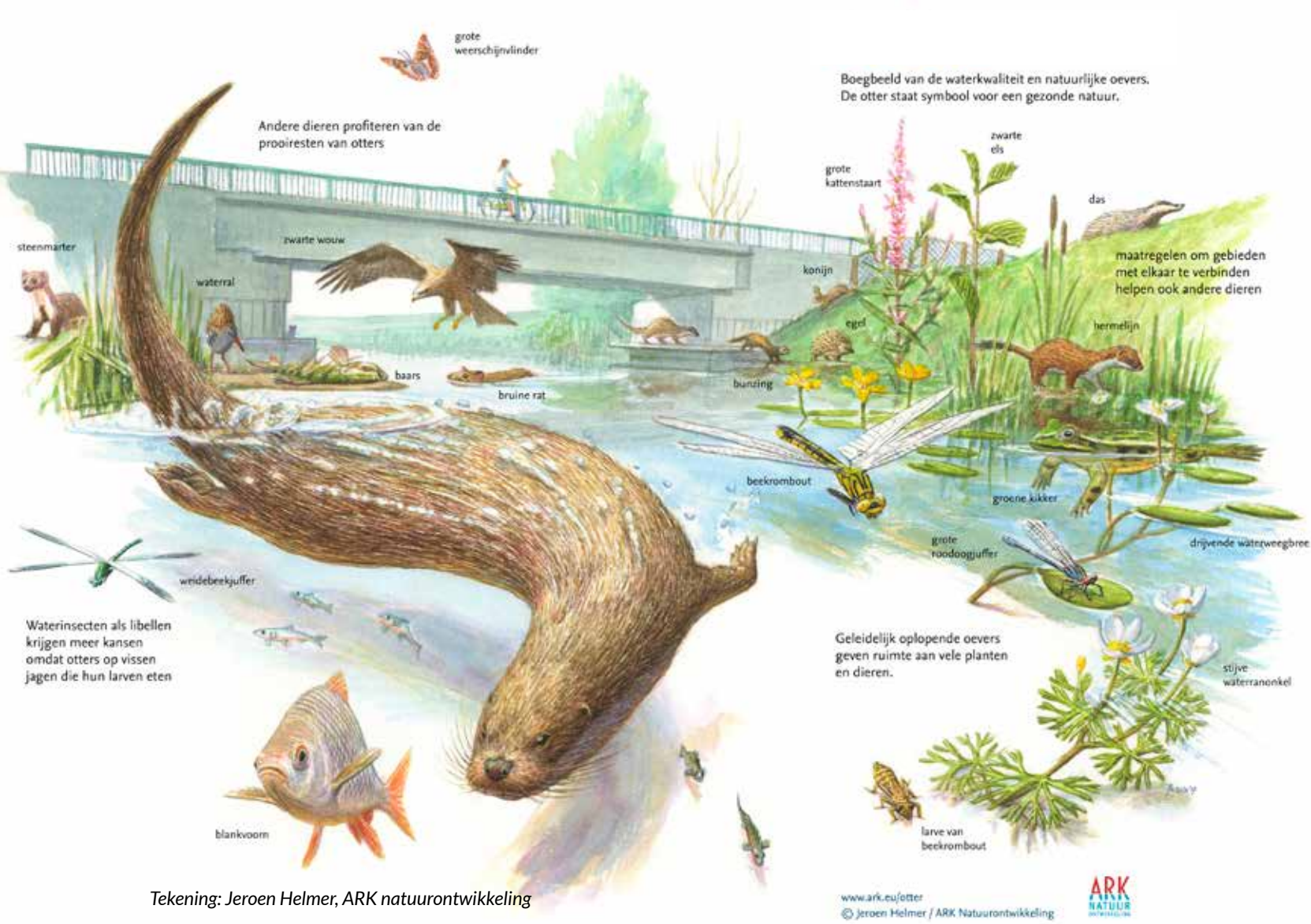
Op www.zorgeloosopvakantie.nl vind je het toegankelijke aanbod in Berg en Dal en het Rijk van Nijmegen.

Bij De Thornsche Molen, precies op de grens met Duitsland, staan 30 metershoge eikenhouten beelden met anonieme gezichten, onderweg naar een beter lot. Ze ontvluchten oorlog, waanzin en onmenselijkheid in verleden en heden. Ze lijken op grote schaakstukken die door een onzichtbare hand heen en weer geschoven worden. Ze hebben geen keuze en geen doel, maar staan machteloos in tijd en ruimte. Deze Menschenkinder van kunstenaar Anne Thoss staan symbool voor iedereen in een turbulente tijd. Op deze locatie herinneren ze speciaal aan allen die tijdens de oorlog gedwongen waren te evacueren.

Herinneringsroute

Deze grensoverschrijdende route (6 km) brengt je 75 jaar terug in de tijd. Wandel langs 14 panelen over hoe het er tijdens de Tweede Wereldoorlog aan toe ging. De route is grotendeels verhard en toegankelijk voor mindervaliden.





Tekening: Jeroen Helmer, ARK natuurontwikkeling

De opmars van de Otter

De otter is een schuwe marterachtige en leeft meestal in z'n eentje. 's Nachts lopen ze vele kilometers over liefst weelderig begroeide oevers. Overdag rusten de otters op oevers in dichte oevervegetaties of in holten. Soms liggen ze te zonnebaden.

De otter heeft een gestroomlijnd

lichaam met een krachtige, spits toelopende staart en korte, sterke poten met zwemvliezen tussen de tenen. Ze jagen voornamelijk op vis en kleine ongewervelde dieren. In het gedicht hiernaast lees je over hun aard.

De otter was verdwenen in Nederland maar is sinds 2002 weer uitgezet. De

waterkwaliteit en visstand van rivieren en de natuur in uiterwaarden zijn fors verbeterd, de basis voor de ontwikkeling van nieuwe otterpopulaties. Ook is nodig dat verkeersknelpunten veiliger gemaakt worden, zodat otters zich goed kunnen verplaatsen en elkaar kunnen bereiken.

De otters

Acht otters, bot- en graatvrij, draaien dol en hoepelen en tollen door het water. Wat de één doet, kan de ander acrobater met maar één oogmerk: louter voor de lol.

Doen nooit iets rustig, altijd kwiek kwiek kwiek, voelen aan alles met hun drukke handjes, krabben hun jeuk, gapen met spitse tandjes en steeds met een verhoogde motoriek.

Een otter bijt of proeft een ander beestje als uitdaging of test - spelen of eten - waarna ze buitlend het hol in gaan.

Hun leven is een altijd durend feestje. Hun kommer heet komkommer en ze weten: Depressies komen van de oceaan.

Patty Scholten
uit: 'Het dagjesdier', 1997





DE ROMEINSE LIMES

Dwars door het huidige Nederland, langs de toenmalige loop van de Rijn, liep tweeduizend jaar geleden de noordelijke grens van het immense Romeinse Rijk: de Limes. Om deze grens te bewaken, bouwden de Romeinen langs de rivier wachttorens, wegen en legerkam-

pen. Er zijn nog veel overblijfselen in de grond bewaard gebleven, waarmee de Limes het grootste archeologische monument van Nederland is. In 2021 werd deze Neder-Germaanse Limes, de officiële naam van dit deel van de grens, erkend als UNESCO Werelderfgoed.



Vis en gevogelte op tafel

Museum Het Valkhof in Nijmegen heeft een uitgebreide Romeinse collectie, o.a. deze verzilverde gezichtshelm (links). Je vindt er ook een vitrine gevuld met dierenresten. Deze zijn aangetroffen in een afvalkuil bij de legerplaats van het 10e Legioen. Het geeft een boeiend beeld van dieren die toen leefden en door de Romeinen bejaagd werden. De meeste botten zijn van runderen, varkens en geiten. Geregeld kwam ook gevogelte en vis op tafel. Deze soorten leefden onder andere eind 1e eeuw na Chr. in de buurt van Nijmegen en werden ook gevangen en gegeten: Goudplevier, Houtsnip, Kraanvogel, Zeearend, Elft, Winde, Zalm, Meerval.

Wandelen langs het enige aquaduct van Nederland

De Romeinen waren meesters in de aanleg van aquaducten en bouwden ze in heel Europa. In Nederland ligt er maar één: vanaf de Oude Kleefsebaan in Berg en Dal naar het legerkamp in Nijmegen-Oost.

goot waar het water door stroomde, was waarschijnlijk van hout. Het moet een gigantische operatie geweest zijn om met mankracht dalen te graven en dammen op te werpen, om zo de waterleiding een constant verval te geven.

Om het traject te volgen moet je soms een beetje je fantasie gebruiken. Aangezien steen schaars is in deze contreien, zijn de werken geheel uitgevoerd in aarde en hout. De



Het tracé is te volgen met de QR wandelroute 'Romeins Aquaduct'. De route is circa 5 km lang en voert langs de meest indrukwekkende stukken van dit watertracé.

De route is te vinden op www.wandeleninbergendal.nl

Legerkamp Hunnerberg

Er liggen twee locaties in Nijmegen waar een legerkamp is geweest: Nijmegen Hunnerberg en het Kops Plateau. Het aquaduct liep naar de Hunnerberg. In het legerkamp op de Hunnerberg leefden rond het jaar 100 na Chr. zo'n 6.000 soldaten. Bij het kamp lag een grote nederzetting, waar families van soldaten en andere mensen woonden. Geschat wordt dat die nederzetting nog eens 10.000 man bevatte. Het kamp lag strategisch op de rand van de stuwwal. Naast een villa van de commandant en barakken voor de soldaten had het kamp ook een amfitheater.

Holdeurns aardewerk

Vlakbij Berg en Dal liggen de resten van een enorm Romeins productiecentrum voor aardewerk en dakpannen. Legionairs van het 10e Legioen uit Nijmegen legden het aan in de 1e eeuw en bouwden er pottenbakkersovens. Eerst was de productie voor de Romeinse troepen in Nijmegen bestemd. In de 2de eeuw werd de fabriek de centrale leverancier van het leger in heel Neder-Germanië. De archeologen die de site in de 20e eeuw verkenden, bedekten alles weer met aarde. Als er nu een oude boom omvalt in het bos, kan het gebeuren dat je nog dakpannen vindt tussen de wortels!

De Ooijpolder

- Land
- Water
- Bos / natuur
- Zand
- Bebouwing
- Parkeerplaats
- Natuurtip
- Wandelpad
- Horeca



Boerenlandpaden
Kijk voor de actuele stand van de boerenlandpaden in de Ooijpolder op vianatura.nl

Hond mee?
In de uiterwaarden kunnen honden mee. Ze moeten hier wel altijd aangelijnd zijn.

Duik in de uiterwaarden van de Ooijpolder met tips van boswachter Twan Teunissen



Tekst: Twan Teunissen (Staatsbosbeheer)

De cijfers corresponderen met de kaart op de vorige pagina.

1 Broedplaats zwarte stern
Vanaf eind april tot ver in juni zijn hier broedende zwarte sterns te zien.

Een belangrijk deel van de Nederlandse populatie zwarte sterns broedt in de Gelderse Poort. Vrijwel allemaal broeden ze op drijvende vlotjes die Staatsbosbeheer in het voorjaar uitlegt. Als ze jongen hebben is goed te zien wat ze te eten krijgen, kleine visjes en libellen bijvoorbeeld.

2 De Oude Waal
De Oude Waal is een oude rivierarm. In de loop van de tijd is deze rivierarm dichtgeslibd waardoor de plas nu heel ondiep is. In extreem droge jaren valt de plas zelfs droog. Afhankelijk van de waterstand zijn er allerlei verschillende soorten vogels te zien. Het meest spectaculair is het in de late nazomer. Vele tientallen lepelaars, grote groepen grote zilverreigers en andere viseters zijn er dan te zien.

3 Ruigtes
In dit deel van de Stadswaard vind je veel ruigtes met brandnetel en dauwbraam. In de zomer hoor je hier vaak eindeloos geratel. Het is het geluid van de sprinkhaanzanger.

4 Stroomdalplanten
Langs de Waal in de Stadswaard zet de rivier met hoogwater zand af en tijdens laagwater blaast de westenwind het zand op tot rivierduintjes. Op deze zandige stukken groeien bijzondere stroomdalplanten zoals kruisdistel, brede ereprijs en pijpbloem.

5 Vlietberg
Op de Vlietberg stond vroeger een steenfabriek. Alleen de pijp staat er nog en herinnert ons aan het rijke steenbakkersverleden. Nu groeien er 'gekke planten', zoals bremrapen, die parasiteer op andere planten.

6 Rietland
In het voorjaar is dit een walhalla voor rietvogels, afhankelijk van de waterstand in het gebied. Kleine karekiet, blauwborst, waterral en heel soms zelfs roerdomp kun je hier horen.

7 Libellen
Boven de plassen in de Groenlanden vliegen 's zomers veel libellen. Bruine glazenmaker, plasrombout, grote roodoogjuffer, grote keizerlibel... enz.

8 Langstraat
Langs de Langstraat kun je in de zomer nachtegalen horen. De nachtegaal is zeldzaam geworden, maar langs dit romantische klinkerweggetje zitten ze nog.

9 Zandgronden
Op de zandige vlakke voor de uitkijktoren groeit veel gewone reigersbek en kleine ooievaarsbek. Dit is de voedselplant van de rups van het bruin blauwtje. Dit kleine vlindertje vliegt hier in de zomer dan ook massaal rond.

10 Bisonbaai
In de Bisonbaai zwemmen 's zomers massaal mensen. Maar ook allerlei dieren leven in en om de plas. Neem je snorkel eens mee en ontdek het onderwaterleven. Verschillende soorten fonteinkruiden, zoetwatermossels, vissen en rare exoten zoals Amerikaanse rivierkreeften en Chinese wolhandkrab kun je er zien. En lig je in de schemering op het water te dobberen, dan heb je er zelfs kans op bevers!

11 Waalstrandjes
Op de grindige Waalstrandjes achter de Bisonbaai kun je in de zomer de grindwolfspin vinden. Heel goed zoeken en opletten, deze grote spin heeft namelijk de kleur van het zand en een patroon van fijn grind. En bovendien zitten ze overdag vaak verborgen in een holletje onder de grond. Vind je ze niet, let dan op de fraaie planten zoals zandweegbree, welriekende ganzenvoet of kattendoorn die er groeien.

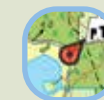
Handige apps



Obsidentify
Maak een foto van plant of dier en de app laat je feilloos de naam weten.



BirdNET
Een leuke app om vogelgeluiden mee te herkennen d.m.v. kunstmatige intelligentie.



TopoGPS
Vind je weg aan de hand van topografische kaarten. Je kunt ook zelf een GPX track genereren.



BeleefRoutes
App met wandel- en fietsroutes. Onderweg krijg je automatisch leuke weetjes of een quiz.



RoutAbeL
App voor wandelen, fietsen en varen, met onderweg ook allerlei leuke wé-tjes (voorheen AbelLife).



Dierenzoeker
Leuk voor kinderen. Herken een dier via het beantwoorden van een aantal vragen.



PlantNet
Herken een plant op basis van een foto en maak deel uit van een wetenschapsproject over biodiversiteit.





Foto: Valentijn te Plate (VNC)

Interview Jaap Dirkmaat

Nederland weer mooi, naar voorbeeld van de Ooijpolder

Jaap Dirkmaat ontvangt ons in Huis Wylerberg op de Duivelsberg, een villa van Duitse expressionistische architectuur van kort na de Eerste Wereldoorlog. Vanuit zijn kamer kijken we uit over de Ooijpolder en in de verte de Veluwe. Jaap, eerder bekend van Stichting Das & Boom, is directeur van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC). Deze vereniging wil Nederland weer mooi maken. En dan vooral ons boerenland.

In 2005 introduceerde de VNC een 'Deltaplan voor het landschap'. Een plan om het Nederlandse agrarische landschap in ere te herstellen na de ingrijpende ruilverkaveling, door het opnieuw in te richten en duurzaam te onderhouden. Jaap: "We richten ons met het Deltaplan op de randen van de akkers en de weilanden. De Ooijpolder is het eerste gebied waar het is uitgevoerd, een voorbeeld. Ons doel was om zoveel mogelijk soorten daarvan te laten profiteren. Toen het geld vanuit veel verschillende organisaties bijeengebracht was, is het plan in 5 jaar tijd door boeren en ande-

ren in praktijk gebracht. In de Ooijpolder zijn 45 kilometer landschapselementen in de vorm van knipheggen, struweelhagen, knotbomen, bloemrijke slootranden, graskruidstroken en plasdrasoevers aaneengeregen."

"Essentieel in dit verhaal zijn de boeren. Zij zijn de aannemers, die de veranderingen in het landschap mogelijk maken. In ons plan zit verankerd dat zij daarvoor ook financieel beloond worden. Voor een periode van 30 jaar is deze overeenkomst gegarandeerd en dat heeft vrijwel alle agrariërs over de streep getrokken om mee te doen."

Succesverhaal

"Ik ben overweldigd door het succes. Meteen zag je vlinders langs de heggen, dwergmuizen maakten nestjes in grote graspollen en als een zwarte rivier zag ik een enorme groep dikkopjes door een brede sloot bewegen. Veel soorten zijn teruggekeerd, zoals zeldzame libellensoorten, veldleeuwerik, patrijs, das, bever, bunzing en otter. Waar we vroeger moesten strijden voor elke zeldzame soort, kunnen we nu weer redeneren vanuit rijkdom. We hebben hier voor elkaar gekregen dat de robuuste rivierna-

tuur in de uiterwaarden niet grenst aan uitsluitend intensieve landbouw, maar een veel zachtere overgang heeft met meer natuur. Door de Ooijpolder lopen ecologische verbindingzones tussen stuwwal en Waal."

Recreatie

"Het gebied is ook weer toegankelijk gemaakt voor mensen, over de boerenlandpaden kun je heerlijk wandelen. De menselijke maat en schoonheid zijn terug. In dit kleinschaliger landschap kun je zomaar oog in oog komen te staan met een groep reeën, die een kwartier je aandacht vasthouden. Ik hoor van mensen dat het gebied groter lijkt. Je kunt er veel meer beleven. Het lijkt me geweldig als het hele Nederlandse landschap op deze wijze wordt hersteld zodat mensen weer langdurig in eigen land per kano, paard, fiets of wandelend gebieden kunnen verkennen zonder dat ze daarbij langs snelwegen, door nieuwbouwwijken of over bedrijventerreinen moeten gaan. Overnachtingsplekken langs wandelroutes in bomen, langs waterlopen of in tiny houses behoren dan allemaal tot de mogelijkheden. Struinen is je laten leiden door het landschap, de historie voelen en openstaan voor onverwachte ontmoetingen."

Vervolg

"Na deze succesvolle pilot hadden we verwacht dat dit in heel Nederland toegepast ging worden. Gek genoeg ligt het al jaren stil. 600 Miljoen euro per jaar is er nodig en dan krijgt het land een enorme boost op verschillende terreinen, zoals biodiversiteit en toerisme. De Maasheggen is een gebied waar dit concept al wel goed is opgepikt. Voor de toekomst heb ik vertrouwen in uitvoering van het Aanvalsplan landschapselementen, dat in 2021 uitkwam."

Liefhebber van landschap en natuur

Aan het einde van het gesprek gaat Jaap helemaal los over het landschap rond Berg en Dal, dat hem na aan het hart ligt. "Vanaf de Duivelsberg keken de Romeinen uit over het weerbarstige land van de Batavieren, een vlakke met de vrij bewegende rivier. Hier stond bij elke bron een villa van een rijke Romein, langs oude wegen van Nijmegen naar Aken. Kun je het je voorstellen; Keizer Karel die hier met zijn hele gevolg (paus, bisschoppen, rechtsprekende macht, leger) meermalen moet zijn langsgekomen op weg naar zijn palts op het Valkhof-park om onze streek in cultuur te brengen."

En dan weer terug naar de natuur: "Jongeren die in de stad opgroeien, hebben veel minder binding met natuur en milieu. Daar zetten we ons als vereniging ook graag voor in. Aardkunde, over ons ruimteschip Aarde, zou een verplicht vak moeten zijn op school. Het is de natuurlijke basis van waaruit we moeten redeneren, zodat we zuinig worden op onze planeet."

www.nederlandscultuurlandschap.nl



"Struinen is je laten leiden door het landschap, de historie voelen en openstaan voor onverwachte ontmoetingen."





Persingen, het dorp dat bijna geheel verdween

Persingen is evenals Zyfflich op een rivierduin gebouwd. Rond 1800 werd met een dijkdoorbraak het toen veel grotere dorp Persingen door een immense losgeslagen ijsschots weggevaagd. Alleen de gebouwen op de top van de heuvel, waaronder de kerk, bleven gespaard.

“Waar thans uitgestrekte weilanden liggen, stond eenmaal een welvarend dorp, Persingen. Met een kerk, een kasteel, bouwhoeven en boerenwoningen. Geen kroniekschrijver heeft de ondergang van het dorp opgetekend; langzaam verdween het bijna onopgemerkt. De overstromingen van de Waal sleurden nu een huis, een volgende maal een boerderij of schuur mee. De serie der vernielende overstromingen vormt een

treurig relaas: juist het laag gelegen Persingen werd het zwaarst geteisterd, totdat eindelijk slechts het op een verhevenheid gelegen kerkje en een paar huizen daarnaast overbleven, als gedenksteen der plek van een ramp.”

(uit: de kerk van Persingen, A. Delahaye)

In de veertiende eeuw stond op de plek van het kasteel al een grensburcht aan de belangrijke handelsroute tussen Nijmegen en Kranenburg. Het Meer werd volop bevaren. Nog steeds mondt dit riviertje uit in de Waal.

In het kerkje van Persingen zijn geregeld exposities.

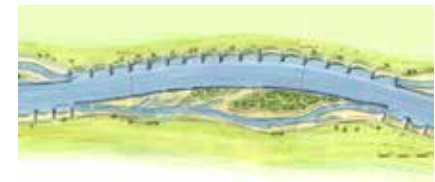
Meer info: kerkjevanpersingen.nl of volg de Facebook-pagina.

Foto: David Brand

De rivierbodem daalt...

Dit begon na de aanleg van de kribben in 1870, langzaam slijt de rivier zich ieder jaar circa 2 cm. in. Inmiddels ligt de bodem ongeveer 2 meter lager en ontstaan er steeds meer problemen voor de functies op en rondom het water. De scheepvaart loopt vast op obstakels op de rivierbodem, uiterwaarden verdrogen en waterinname is niet meer mogelijk. In 1900 overstroomden de uiterwaarden circa 20 dagen per jaar, nu nog maar 5 dagen per jaar. Door de bodemdaling blijft het rivierwater dus bij stijgende afvoer veel langer binnen het zomerbed dan vroeger. Dit zorgt voor hogere stroomsnelheden en meer erosie van zand dan er van bovenstrooms wordt aangevoerd, op deze manier is het een zichzelf versterkend proces.

Voor het traject vanaf Tiel tot Nijmegen hebben de natuurorganisaties Wereld Natuur Fonds, ARK Natuurontwikke-



ling en Bureau Strooming een bijzondere oplossing voorgesteld, waardoor niet alleen de bodemdaling stopt, maar ook de natuur in de uiterwaarden profiteert. Het idee van de natuurorganisaties is er op gebaseerd om de bodemerosie tegen te gaan door de rivier te vertragen. Ze willen het rivierwater, bij stijgende waterstand, eerder de uiterwaarden laten instromen. Dit kan door het verlagen of verwijderen van zomerkades en het aanleggen van nevengeulen. De verwachting is dat het zandtransport vertraagt en de erosie afneemt of zelfs stopt.

gebaseerd op tekst van Jos de Bijl (Bureau Strooming)

Terugkeer van de Kroeskoppelikaan?

Dat de Zwarte Ooievaar op de lijst van 'meest gewenste herintreders van de Nederlandse natuur' staat is bekend. Maar sinds kort kunnen we daar één naam bij zetten: de Kroeskoppelikaan. Deze vogel met zijn trendy kapsel vind je nu vooral op de Balkan, maar tot de 15e eeuw was de soort ook in Nederland thuis.

Volgens een rapport uit oktober 2021 zijn er goede kansen voor een terugkeer. Uit de studie blijkt dat er inmiddels weer voldoende geschikt leefgebied is voor een zelfstandige populatie in Nederland. Uit een vervolgstudie moet blijken wat de beste locatie en aanpak is voor een herintroductie. Wordt vervolgd!





Tekst:
Marcel
Willemsen,
stichting
'van Steen
en Natuur'



De Ooijpolder: een steenindustriële "buitenmuseum"

De Ooijpolder en de Duffelt hebben mede vorm gekregen door de steenindustrie. Deze industrie heeft zich vanaf 1800 in dit gebied gesitueerd vanwege de grote hoeveelheden door de Rijn en de Waal afgezette klei. Nergens in Nederland is het landschap zó door de steenfabricage omgevormd als hier.

Rond 1850 stonden er tussen Nijmegen en Millingen aan de Rijn maar liefst 8 steenfabrieken, nu is er nog één werkende in Erlecom. Over een lengte van 11 kilometer langs de zuidelijke oever van de Waal kun je een uniek beeld van de steenindustrie krijgen. Overblijfselen van de steenindustrie zijn

onder andere:

- een oude veldoven uit 1872 (oudste type uit de baksteenindustrie)
- schoorstenen
- droogloodsen
- excavateur (klei bagger machine)
- arbeiderswoningen
- kleiputten
- smalspoor tracés
- aanlegsteiger voor het afvoeren van de stenen

De stichting Van Steen en Natuur heeft een aantal van die restanten gerestaureerd en zet zich in voor het behoud van de overige restanten.

De eerste stenen in de Ooijpolder werden in de open lucht gebakken in zogenaamde veldovens. Aan de Waalbandijk bij Groenlanden is er nog één te zien. Deze oven bestaat uit twee muren waartussen de stenen opgestapeld en gebakken werden. Door gaten aan de zijkant konden de stokers brandstof toevoegen. Na het bakken liet men de oven uitgaan, zodat de stenen eruit gehaald konden worden. De veldoven, ook wel Waaloven genoemd, had een capaciteit van 100.000 tot 1 miljoen stenen per brandperiode, die tussen de 3 en 10 weken lag.



Mee met de zonnetrein

Wil je je goed laten onderdompelen in het steen-industriële verleden? Ga dan mee met de 'zonnetrein' van de stichting Van Steen en Natuur. Je kunt met een groep boeken (elke dag van de week) of van mei tot oktober een kaartje kopen voor een rondrit op zondag. De zondagse ritten starten om 12 uur vanaf Hotel 't Spijker in Beek.

www.steenennatuur.nl/Zonnetrein/

Vanaf eind 19e eeuw werd de ringoven in gebruik genomen. Hierin konden de gebakken stenen hun warmte doorgeven. Het vuur werd door de ring geleid en bleef altijd aan. In de Ooijpolder zijn voornamelijk de veldoven en de ringoven in gebruik geweest.



Tiengeboden

Het gehucht ontleent zijn naam aan de tien gepleisterde arbeiderswoningen uit 1878. Zij waren gebouwd in twee rijtjes van vijf, met de kont (eventueel rug) tegen elkaar. De woningen hoorden bij de voormalige steenfabrieken langs de Ooijse Bandijk.

De bewoners lieten een doorsnee zien

van de beroepsbevolking in de Ooijpolder, kleine boeren en steenfabrieksarbeiders in één gemeenschap. Alleen de allerarmsten gingen de stenen in. Het werken op de steenfabriek gebeurde door het hele gezin, omdat het loon van de vader absoluut niet toereikend was om van te leven. In de winter hadden zij geen werk. Aanvankelijk bestonden de huisjes uit één kamer met een piepklein halletje.

Onder de trap was de bedstee van de ouders, de kinderen sliepen onder de dakpannen.

Een telling van 1880 levert voor de huisjes een aantal op van minstens 85 bewoners. De levensverwachting van een kind uit een steenbakkersgezin was in 1850 gemiddeld 32 jaar. De kindersterfte was schrikbarend hoog. Omstreeks 1925 werden de voor- en achterwoningen aan elkaar gevoegd.

Bisonbaai en boerenland



Op deze afwisselende route ontdek je niet alleen de riviernatuur in de uiterwaarden, maar loop je ook via Boerenlandpaden door het oudste gedeelte van het dorpje Ooij. Het is een achtvorm, dus je kan de route ook in twee keer lopen.

Start de route bij Hotel Restaurant Oortjeshekken. Hier kom je halverwege weer langs en het is ook je eindpunt. Betaald parkeren kan in de wei bij Erlecomsedam 2. Steek de dijk over, de uiterwaarden in. Na het hek ga je meteen linksaf, we lopen dus met de klok mee rond de Bisonbaai.

Bisonbaai

De Bisonbaai is ontstaan door zandwinning. Hoe de baai aan zijn naam komt, is niet helemaal duidelijk. Een aannemelijke is dat hier ooit een bionschedel is gevonden. Hoe dan ook, bisons lopen hier niet, wel Galloways. De plas wordt veel gebruikt als zwemwater. Hier is ook een bekend naaktstrand.

Stierenkuilen

De Bisonbaai is befaamd om zijn stierenkuilen op de oevers. Stierenkuilen ontstaan vooral in de bronsttijd, wanneer

volwassen stieren worden uitgedaagd door de andere stieren in de kudde. De hormonen gieren door hun lijven en om indruk te maken op elkaar schrapen ze met hun poten over de grond en gooien het vrijgekomen zand omhoog. Dat schrapen doen ze graag op steeds dezelfde plekken. Daardoor ontstaan er asymmetrische kuilen met een steile rand in een halve cirkel.

Waalstrand

Op het open Waalstrand groeien planten die bestand zijn tegen de wind, ze hebben stevige wortels en de stengels blijven laag bij de grond.

Je kunt hier vaak vele Aziatische korfmossele aantreffen. Deze schelpen zijn aan de buitenkant glanzend geelgroen en aan de binnenkant lichtpaars. Deze soort is in het larvenstadium meegekomen met het ballastwater van schepen.

Op de oever groeien zeldzame planten, zoals brede ereprijs en cipreswolfsmelk. Deze planten zijn typisch voor het rivierenlandschap, omdat het zaad door de rivier vanuit zuidelijker streken is meegevoerd. Ze behoren tot de stroomdalflora.

Als je de hele Bisonbaai hebt rondgelopen kom je weer bij Oortjeshekken uit. Loop daarna naar rechts over de Erlecomsedam, neem na 100 meter het eerste boerenlandpad links de dijk af.

Door de weilanden en langs de 'excavateur' ga je op de verharde weg linksaf (Spruitenkamp), die je helemaal uitloopt. Op de kruising ga je rechtdoor via het klaphekje. Zo kom je op een ander boerenlandpad. Dit pad leidt je om de Kasteelsche Hof heen. Langs oude knotwilgen en nieuwe hagen loop je een rondje dat eindigt bij de Hervormde kerk.

Stenen zoeken

Met het water van de Rijn komen stenen uit de Alpen en uit Duitsland in ons land terecht. Op hun reis slijten de scherpe kantjes eraf. Twee voorbeelden:

Jaspis wordt al sinds de oudheid geslepen en gepolijst om in sieraden te gebruiken. In de Romeinse tijd werd de steen ook als betaalmiddel gebruikt, Er wordt een aantal geneeskragtige werkingen aan toegekend.



Lydiet werd door edelsmeden gebruikt als 'toetssteen' voor het bepalen van het goudgehalte van een voorwerp.



Oortjeshekken

Oortjeshekken is ruim 400 jaar geleden gebouwd. Het heeft altijd een café/herbergfunctie gehad. Het is een 'huis' met een oude ziel. Gasten voelen zich er thuis. Oortjeshekken is letterlijk de huiskamer voor velen. Wij, Hent en Margreet, voelen ons er ook thuis, eerst als gast en vanaf 2008 als eigenaren. We houden van deze plek en zijn dankbaar dat we 'tijdelijk' de hoeders van deze bijzondere herberg mogen zijn.

Net als de gasten houden wij zelf ook van fietsen en wandelen in de natuur. En daar hoeven we niet ver weg voor. Het rivierenlandschap, de polder en de heuvel zijn om de hoek. Dat is dan ook de grootste tip aan iedereen die Oortjeshekken bezoekt; als het mogelijk is, kom lekker op de fiets of lopend!

De meest gestelde vraag bij Oortjeshekken is: waar komt de naam eigenlijk vandaan? Er zijn vele verhalen hierover. De leukste is toch wel; vroeger liep er langs het pand een water, de Ooijse Graaf, richting de Waal. Als de boeren met hun vee naar de weilanden bij de uiterwaarden wilden, dan moesten ze het water over bij een sluis. Hier gingen ze het hek door en moesten ze tol betalen, een muntje ofwel 'een Oortje'. Vandaar de naam Oortjeshekken!

Margreet Hertsenberg,
eigenaar Oortjeshekken

Hervormde kerk

In januari 1809 werd Ooij getroffen door hoogwater en een dijkdoorbraak. Het grootste gedeelte van de pastorie en het kostershuis stortten in. Van het middeleeuwse kerkschip zijn fragmentarische bouwonderdelen gespaard gebleven, bij de grootscheepse verbouwing van de kerk tot woonhuis (1856-1858). De kerk stond al op een natuurlijke hoogte, maar dreiging van het rivierwater gaf aanleiding tot herhaalde verhoging van het terrein.

Ga bij de kerk linksaf op de Hezelstraat en na 150 meter rechts, de Kruisstraat. Aan het eind van deze weg rechts, dan loop je via de Erlecomsedam weer naar je startpunt.



De kuifeend

Op het water zijn vaak kuifeenden te zien. Deze kleine duikenden hebben een opvallende blauwe snavel en een kuifje achterop hun kop.

Ze eten graag driehoeksmosselen, die ze in hun geheel doorslikken. De sterke maagspieren kraken de schelp. Het overblijvende gruis wordt uitgepoept.



Wilgenbast tegen de koorts

Tussen de Bisonbaai en de dijk groeien veel schietwilgen. Deze bomen kunnen goed tegen sterk wisselende waterstanden, 150 dagen onder water overleven ze zelfs. Hiermee is de wilg een ideale bewoner van de grens tussen land en water. De boom valt op door de zilverwitte kleur aan de onderzijde van de bladeren en kan heel grillige vormen krijgen; een gescheurde tak die de grond raakt, wortelt en groeit door.

De bast van de wilg bevat salicine, een stof die koorts- en pijnonderdrukkend werkt. In de 19e eeuw werd uit het salicine een stof gemaakt die we nu kennen onder de naam aspirine. Ook griepigerige paarden of runderen weten deze stof te vinden, wat te zien is aan knaagsporen.

Kasteelsche Hof

In de Middeleeuwen was Kasteel De Ooij het middelpunt van de gelijknamige heerlijkheid, een leengoed dat rechtstreeks van de koning of keizer gepacht werd. De oude burcht, al vermeld in 1184, werd eeuwenlang bewoond door de adellijke geslachten Van Ooij en Van Bylandt.

Tijdens de Franse Revolutie, onder de strijdkreet 'oorlog aan de paleizen, vrede aan de hutten', kreeg ook Ooij de genadeslag. De Fransen waren de bevroren Rijn bij Millingen overgestoken en brachten ook de kerk ernstige schade toe. Aangezien het kasteel niet meer te herstellen was, hebben de adellijke bezitters het toen zelf laten afbreken.

Als relikwie uit vroeger tijden staan daar nu nog het voormalige knechtenhuis, een stal en de toren van de voorburcht. De gespaarde voorburcht werd in het vervolg 'Kasteelsche Hof' genoemd. Het grootste gedeelte van de gebouwen is vanaf 1951 in bezit van 'Geldersch Landschap & Kasteelen'.

het kasteel van Ooij in vroeger tijden



De Ooijse Graaf

dode rivierarm wordt
nieuw leven ingeblazen

De Ooijse Graaf is een dode rivierarm in de Ooijpolder bij Erlecom. De riviermoerassen in het gebied zijn momenteel grotendeels verdroogd. “Er liggen kansen om de natuur te herstellen. En die kansen grijpen ARK en K3 aan. Het zijn juist dit soort zeldzame rietmoerassen die van groot belang zijn voor de otter en vele soorten amfibieën en moerasvogels”, vertelt Anke Dielissen (projectleider namens ARK).

“Het idee is om een groot oppervlak aan moerasnatuur te ontwikkelen, waar het water op een natuurlijke manier wordt vastgehouden. We hebben een aantrekkelijk gebied met plassen en ruige rietvelden voor ogen, waar mensen van kunnen genieten. Het vraagt nog wel een paar jaar geduld voor het zover zal zijn.”

De houten hoemper

De roerdomp is één van de rietvogelsoorten die we op termijn in het rietmoeras terugverwachten in de Ooijse Graaf. We hebben alvast een houten exemplaar! Van een aantal populieren die ruimte hebben gemaakt voor de rietvogels, is één stam blijven staan. Deze is door Jeroen Helmer van ARK getransformeerd in een fraai beeld van een roerdomp.



Libel of juffer?

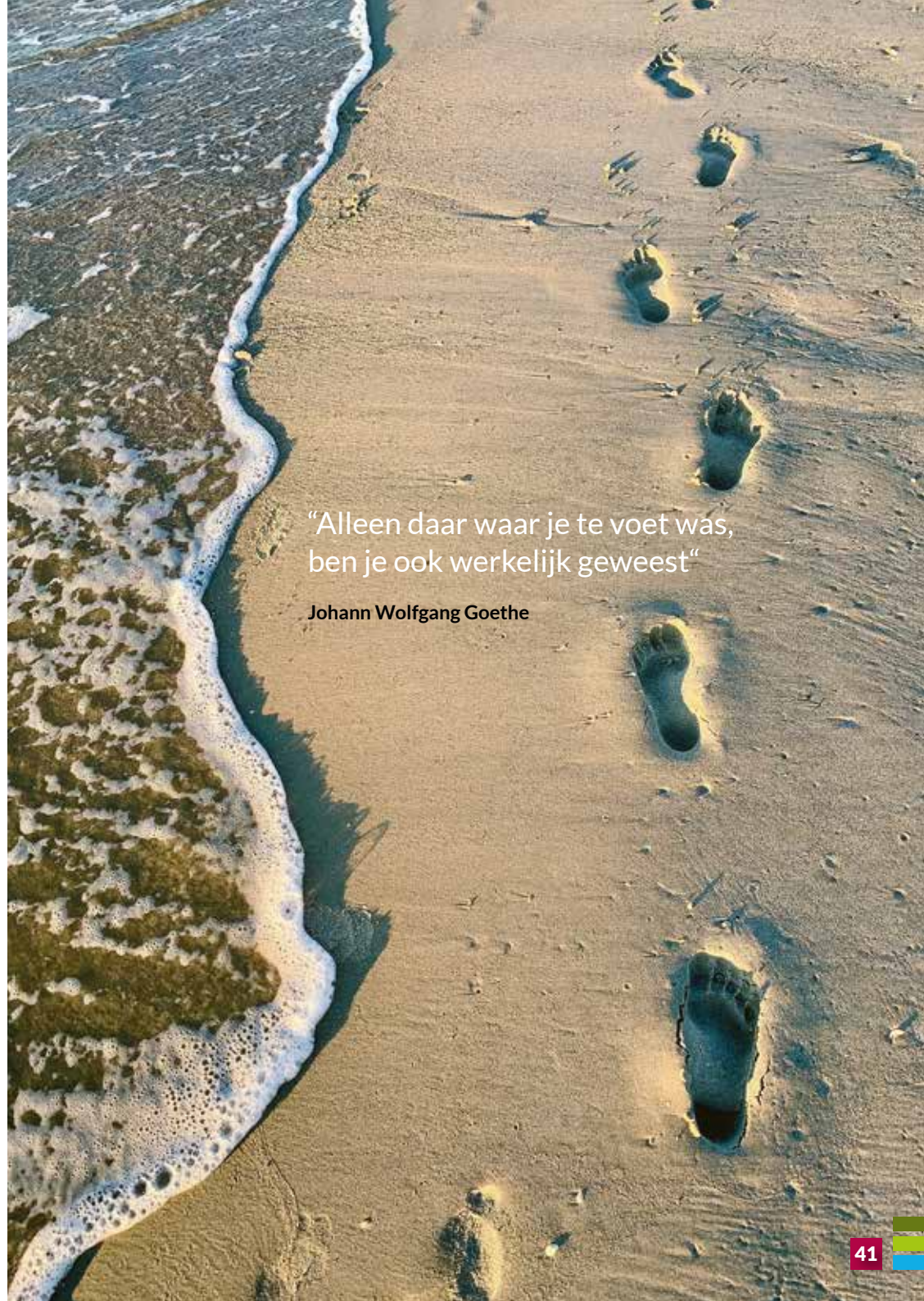
Op warme dagen komen bij de plassen veel libellen en waterjuffers voor. Je kunt ze zo uit elkaar houden: een waterjuffer vouwt de vleugels op zijn rug als hij stilzit, een libel houdt de vleugels gespreid.

De IJssellinie

In de Ooijpolder liggen nog veel resten van de IJssellinie, aangelegd tussen 1950 en 1955 tijdens de Koude Oorlog. In noodgevallen konden de Waal en IJssel met een stuw worden afgesloten. Zo moest een Russische invasie worden tegengehouden. Een klein deel van de Ooij zou dan als een eiland uitsteken boven een enorme watervlakte.

De linie werd in het diepste geheim aangelegd. De militaire installaties in de Ooijpolder waren handig weggestopt op het terrein van de toen nog bestaande steenfabriek.

Nog geen tien jaar later werd de IJssellinie alweer afgebroken. Nog altijd liggen hier resten van tankkazematten, commandoposten en een noodhospitaal. Als je er een wandeltocht maakt in de Groenlanden kom je zeker restanten tegen.



“Alleen daar waar je te voet was,
ben je ook werkelijk geweest”

Johann Wolfgang Goethe



Op pad met de kuddebeheerder

Tekst: Emmie Nuijen **Op een koude, natte novembermiddag ging ik met kuddebeheerder Roeland Vermeulen van FREE Nature de Millingerwaard in. We volgden de smalle paadjes die de grote grazers kriskras door het gebied hebben gemaakt en werden naar verborgen plekken geleid, waar de paarden of runderen drinken, schaduw zoeken of een zandbad nemen. Van het vele dat ik heb geleerd, licht ik een paar onderwerpen uit.**

Begrazing als landschapsvormend proces

Van oudsher was Nederland rijk aan tal van grote grazers. Zij stonden aan de basis van rijke natuurlijke landschappen. Waar grote, vrij levende grazers leven, vormen zij samen met andere natuurlijke processen het landschap. Meer dan de helft van onze flora en fauna is gebonden aan open en halfopen landschappen. Zonder de aanwezigheid van grote grazers groeien veel gebieden in

rap tempo dicht met bomen en struiken, waardoor soorten dreigen te verdwijnen.

Een steeds veranderend landschap van gesloten en open plekken, jong en oud bos is het streven. Dat is ook wat past bij het dynamische rivierenlandschap, waar de wisselwerking tussen opbouwende en afbrekende krachten van het bos en de rivier spelen. Door begrazing ontstaat een mozaïek van jong oobos, struwelen en kruidenrijke graslanden.

Natuurlijke begrazing in de praktijk

Natuurlijke begrazing gaat uit van jaar-rondbegrazing en het natuurlijke gegeven dat er niet meer dieren kunnen lopen dan dat er in een periode van

schaarste (vooral in de nawinter) aan voedsel beschikbaar is. 's Winters gaan de dieren de ruigtes te lijf, die 's zomers blijven staan. Ze gaan twijgen eten en bomen en struiken schillen. In dit jaargetijde hebben de grazers grote invloed op de structuur van de vegetatie. Een groot deel van de natuurlijke rijkdom is gebaat bij meerdere soorten grazers, die voor een gevarieerde vegetatiestructuur zorgen.

Sociale kuddes

De basis van de sociale orde is de aanwezigheid van dieren van alle leeftijden en beide geslachten. Dan komen processen als haremvorming, uitstoting, vorming van zwerfende groepen mannelijke dieren voor.

Bij sociale kuddes zijn er oudere, veelal vrouwelijke, dieren die de leiding nemen. Door hun leeftijd en ervaring weten ze waar ze welke voedingsbronnen kunnen vinden en welke planten ze wel en niet kunnen eten. Deze kennis geven ze van generatie op generatie over.

Paarden

De haremgroep bestaat meestal uit één hengst en een aantal merries, waarvan één merrie de groep leidt. Deze leidmerrie bepaalt wat ze waar wanneer gaan doen. De leidhengst is er om de groep bij elkaar te houden en te beschermen tegen andere hengsten.

De jonge, in de groep geboren dieren, worden vaak door de kudde verstoten als ze geslachtsrijp worden. De kans op inteelt wordt zo aanzienlijk verkleind. De verstoten dieren uit verschillende harems die in een gebied leven, kunnen elkaar opzoeken en tijdelijk pubergroepen vormen. Hengsten die geen eigen harem hebben, kunnen zich aansluiten tot hengstengroepen. Soms nemen er

varen hengsten een haremgroep over, of vormen een nieuwe door elders merries weg te kapen. Wat voor de leidhengst geldt, geldt ook voor de leidmerrie. De dieren met de meeste levenservaring, intelligentie, moed en daadkracht scoren het hoogst.

Runderen

Een gezinsgroep bestaat vooral uit vrouwelijke dieren, volgens een oma, moeder, dochterlijn. Jonge stieren blijven in de groep tot hun derde of vierde jaar.

Een gezinsgroep trekt rond door een gebied en bezoekt daarbij leefgebieden van steeds andere stierengroepen. Koeien die daar aan toe zijn, worden bevrucht door een stier van steeds andere stierengroepen. De stierengroepen leggen soms grote afstanden af om zo hun genen te verspreiden. Oude, solitaire stieren trekken zich terug naar de randen van het terrein.





Willem den Ouden, schilder en voorvechter van het rivierenlandschap

Willem den Ouden (Varik, 94) is een kunstenaar die zich snel aanpast aan de omstandigheden. Begonnen als landschapsschilder, toonde hij ons de schoonheid van het rivierenland. Na ruilverkaveling en dijkverzwaring verschoof hij zijn horizon en richtte zich meer op de luchten bóven het landschap. En nu hij gekluisterd is aan huis, heeft hij zich gespecialiseerd in zelfportretten.



“Ik kom zelf uit Haarlem en ontdekte het rivierenland op de fiets, materiaal achterop. In Tiel aangekomen, werd ik overdonderd door de Waal. Wat een weidsheid! Dit bepaalde voortaan mijn werk. Fietsen over de meanderende dijk was een wonder. Je ervoer de openheid van het landschap, daarnaast de beslotenheid van een dijkdorp, vaak was de dijk aan weerszijden bebouwd. Ik wilde bekendmaken dat hier het mooiste landschap van de wereld aanwezig is; zo uniek, de rivieren kronkelen naar zee door een volstrekt plat land. Het specifieke van dit gebied is dat het een cultuurlandschap is, dat met respect voor landschap en natuur is opgebouwd.

Het landschap aangetast

De ruilverkaveling sloeg diepe wonden. Gruwelijk! Rechte wegen werden aangelegd, typische boerderijen werden vervangen door een soort hangars waarin koeien werden opgesloten.

Zon boven de Waal
(Willem den Ouden, 2006)

Met de dijkverzwaring werd de bebouwing aan de rivierzijde op een aantal plaatsen rigoureus afgebroken. Zoals in Brakel, ik schrok me dood toen ik daar kwam. En niemand die het wist! Ik vroeg me af wat ik in mijn eentje kon doen.

Acties en bedreigingen

Het begon met kleinschalige acties, die gelukkig de landelijke kranten haalden. Samen met enkele gelijk denkenden richtte ik Stichting het Waallandschap op. Zo konden we meepraten met het polderdistrict. Het hoogwater in 1995 is gebruikt door de polderdistricten om angst te zaaien. De Betuwe zou 7 meter onder water komen te staan. Onzin! Zelfs Tiel moest evacueren, hoewel het is gebouwd op een zandheuvel.

Het was een heel vervelende tijd, want de mensen verweten mij dat de dijk niet op tijd versterkt werd. Er waren zelfs anonieme doodsb bedreigingen. De commissie Boertien erkende uiteindelijk gelukkig het bijzondere van het landschap; slechts aan één kant van de dijk mocht de dijk versterkt worden.

Toekomst

Tot mijn verbijstering wordt de dijk nu alweer verzaard! Het worden steeds meer logge dijken waarvoor de huizen aan de voet van de dijk moeten verdwijnen. Als je naar beneden kijkt, zie je een helling met gras. Kaal, niks aan. Het landschap wordt zielloos.

Het is goed als bekender wordt hoe schitterend dit landschap op verschillende plekken nog is. We moeten opschieten, anders verdwijnt er nog veel meer...”

Lees het complete interview op:
www.struuingids.nl

Recept brandnetel pesto

De makkelijkste en lekkerste brandnetel pesto maak je uiteraard zelf! In 10 minuten.

Een tip voor het plukken: kleine scheutjes hebben weinig prikkelende haartjes. De haartjes kan je aanraken zonder dat ze prikken door je hand van onder naar boven te bewegen (het beroemde aaien van brandnetels). De blaasjes op het einde breken namelijk sneller als je je hand van boven naar onder beweegt. Of trek handschoentjes aan.

Ingrediënten

150 gram jonge brandneteltoppen
4 teentjes knoflook
3 eetlepels pijnboompitten
3 walnoten (ongebrand)
50 ml olijfolie extra vierge
peper, zout
Materialen
blender/keukenmachine / staafmixer

Bereiden

De brandneteltoppen wassen en 2 minuten in water koken. Afgieten. Bakpan op het vuur, middelhoog vuur en een beetje zout in de pan strooien. Rooster de walnoten, de pijnboompitten en de knoflookteentjes even tot ze een klein beetje bruin zijn. Voeg alles tesamen in een blender, kommetje om te mixen en giet de olijfolie (of olie naar keuze) toe en mix alles door elkaar. Voeg wat gemalen peper toe. Eet smakelijk!

Bron: Plantaardiger.nl

Jong geleerd...

Ga met je kinderen naar buiten! Laat ze hollen en stoeien en leer ze kijken naar de kleuren, vormen, en de groei van de bloemen, de planten en de bomen; leer ze de mieren en insecten herkennen, de kleine en grotere dieren en natuurlijk de vogels. Horen jullie de vogels hun liedjes zingen? Herken je ze? Stel je open met de kinderen voor wat de zon, de regen, de mist of de storm doet voor jezelf, voor al het leven om je heen... ervaar! Kijk! voel! raak aan! ruik! De natuur, daar zijn wij onderdeel van.

Het is belangrijk dat kinderen buiten komen en de natuur leren kennen; dat we hen de mogelijkheid bieden vriendschap te sluiten mét de natuur, ín de natuur. Laten we ze de kans geven op te groeien tot bewuste burgers op en met deze ongelofelijk mooie planeet Aarde, die we niet verder mógen vervuilen, misbruiken. Morgen zijn dit de mensen die de beslissingen nemen in de politiek, het bedrijfsleven. En vooral in het dagelijks leven: hoe te leven in een wereld die wij delen met al dat leeft, de héle natuur. Hoe zo te leven dat we de overige natuur niet kapot maken en uitbuiten. Maar integendeel haar waarderen, kennen en dankbaar kunnen zijn voor de pracht van kleuren, groei en karakter. Oftewel, haar niet buiten ons te plaatsen, maar onderdeel van ons zijn en leven.

Deze Struingids biedt u volop mogelijkheden om de natuur nog meer te leren kennen en waarderen in al haar seizoenen. Veel plezier in een ontdekkingstocht die nooit eindigt!

Irene van Lippe-Biesterfeld



voor de jongste generatie rivierbewoners

Het creatieve brein van Jolanda van den Bergh (Boven-Leeuwen) werd enorm geactiveerd, toen ze hoorde dat haar eerste kleinkind op komst was. Dit resulteerde in het boek 'Waaltruste'. Jolanda: "Met dit prentenboek kunnen ouders met hun jonge kind de dag afbouwen door de dieren langs de Waal gedag te zeggen."

Hoofdpersoon Zayn leeft als kind nog in een onbegrensde fantasiewereld. "Ik wil kinderen op jonge leeftijd al de rust, schoonheid en het avontuur van de riviernatuur meegeven. Ik hoop dat het boek ouders en kinderen inspireert om ook zelf op avontuur langs de Waal te gaan. Voor hun plezier en vervolgens kunnen kinderen hierdoor ook meer zorg voor de natuur ontwikkelen."

In dit boek zijn de prachtige Waalfoto's van Marcel van den Bergh (fotojournalist van de Volkskrant) gecombineerd met Jolanda's eigen aquarellen. De waterrijke beelden staan centraal en worden omgeven door stukjes tekst op rijm.

'Waaltruste' is voor € 14.95,- verkrijgbaar via waaltruste@gmail.com.

*"Stilstaan, kijken naar de golven,
meegenomen worden door de bewegingen van het water.
Goed ervaren, heel goed kijken.
Uren zitten langs de waterrand,
meegaan in het ritme van de Waal.
En de kracht van de natuur voelen"*



Kunstenares Doro Krol:

"Neem rust om te genieten!"

"We wonen in één van de mooiste natuurgebieden van Nederland. De Waal is een belangrijke kracht, geeft een boost aan alles wat er gebeurt." Aan het woord is Doro Krol, kunstenares en verknocht aan de uiterwaarden van de Waal.



Doro Krol,
Nijmegen

"Als kind was ik al veel buiten. Later besefte ik pas goed hoe gek ik ervan ben. Aan het begin van de coronatijd gingen de zwembaden dicht, alles ging dicht; ik moest naar buiten..."

's Morgens om 7.30 uur fietste ik naar de Bisonbaai, met stoeltje en ontbijt. Ik zwom de plas heen en weer en ging zitten aan de rand van het water, kijken, voelen. In de ochtend is het licht vaak heel goed. Ik heb dit ochtendritueel erin gehouden, van begin april tot begin oktober. Om 9.30 uur kom ik dan met een blij gevoel in m'n atelier terug met m'n foto's en schetsen, vol van inspiratie!

Ik denk beeldend en voel veel. Aangezien ik dyslectisch ben, ligt daar bij mij meer de nadruk op. Belangrijk in mijn werk zijn het licht, de lucht en de kleur van het water. Ik ben gefascineerd door wat kleuren doen en wat je allemaal kunt zien. Van verval houd ik niet, ik schilder de schoonheid van de natuur op volle kracht en breng de stilte in.

De Waal is de stroming die door Nijmegen komt. Dat geeft een bepaalde sfeer, waar je niet omheen kunt. De Waal is echt belangrijk voor de stad, het geeft een extra dimensie."



De Millingerwaard: Een unieke kraamkamer voor vis

Visserij met een broedzegen is een veelgebruikte methode binnen het grootschalige onderzoek naar de kraamkamerfunctie van uiterwaarden (foto: Twan Stoffers).



De Millingerwaard speelt een belangrijke rol als het gaat om het in stand houden van natuurlijke biodiversiteit, zowel boven als onder water. Juist die verborgen wereld onder water is razend interessant.

Tekst: Twan Stoffers, Wageningen University, Aquaculture & Fisheries Group

Sinds de jaren '90 is er op grote schaal geïnvesteerd in het herstellen van de ecologische kwaliteit van de grote rivieren. Dichtgeslibde nevengeulen zijn hersteld, nieuwe geulen zijn gegraven, en uiterwaarden zijn opnieuw verbonden met de rivier. De Millingerwaard is één van de oudste herstelde uiterwaardgebieden langs onze rivieren. Tegelijk krijgt de Waal meer ruimte, zodat de kans op overstromingen afneemt.

Kraamkamerfunctie

Uiterwaarden zijn onmisbaar voor jonge zoetwatervis, zij bieden een oase aan rust met veel voedsel en fungeren daar-

om voor veel vissoorten als kraamkamer. In 2017 zijn we (Wageningen University & Research met Rijkswaterstaat) gestart met een grootschalig onderzoek naar de kraamkamerfunctie van uiterwaarden voor zoetwatervis. In vier jaar tijd, van 2017 tot 2020, hebben we in 75 uiterwaarden en rivieroevers gevist en werden bijna 1 miljoen jonge vissen gevangen, gemeten, op naam gebracht en vervolgens weer teruggezet.

Unieke biodiversiteit

In de Millingerwaard zijn in totaal 14.859 jonge vissen gevangen van 15 verschillende soorten. De biodiversiteit is daarmee hoger dan voor een gemiddelde uiterwaard. Bijzondere inheemse soorten zoals kleine modderkruiper, zeelt, ruisvoorn en bittervoorn zijn in grote aantallen aangetroffen in de stilstaande, plantenrijke 'vingers' van de Millingerwaard. Verder hebben we gemiddeld 7 vissoorten per bemonstering

aangetroffen, wat het hoogste aantal is van alle 48 onderzochte uiterwaarden.

Deze hoge soortenrijkdom heeft de Millingerwaard waarschijnlijk te danken aan de hoge diversiteit van omgevingsfactoren en de open verbinding tussen de waterlichamen binnen het gebied. Door een afwisseling van diepe en ondiepe plekken en bodemsamenstelling, de aanwezigheid van beschutting door waterplanten, wilgenwortels en andere typen oevervegetatie, en een gevarieerd voedselaanbod is dit gebied een uitstekende kraamkamer voor veel verschillende vissoorten die elders moeite hebben te overleven.

Naast de plantenminnende soorten als de zeelt en de kleine modderkruiper, zijn er ook veel jongen aangetroffen van soorten als de baars, brasem en blankvoorn. Dit zijn algemeen voorkomende rivierissen, die minder kritische eisen aan hun leefomgeving stellen, en daardoor in grote getalen gevangen worden in uiterwaarden langs de Waal, IJssel, Nederrijn en Lek. Op een enkele winde na, werd er geen broed van echte (stroomminnende) rivierissen aangetroffen in de Millingerwaard. Deze soorten gedijen het beste bij permanente stroming en grove bodem, iets wat normaliter niet aangetroffen wordt in dit ongeëvenaard veelzijdige natuurgebied.



Een veel aangetroffen plantenminnende vissoort in de Millingerwaard is de kleine modderkruiper.

Willem Waalwachter's speurtocht door de Stadswaard

Foto: Twan Teunissen



In de winkel van De Bastei (Waalkaade 83, Nijmegen) kun je voor € 9,95 een rugzakje kopen met daarin de route, zoekkaarten, een loepje en opdrachten voor onderweg.



Via het Ooypoort bruggetje kom je al snel op de Waalstranden. Grote kans dat je onderweg Konikpaarden en Gallowayrunderen tegen gaat komen. Je loopt terug over een pad langs een gegraven geul en passeert hierbij een mooi Wilgenbosje.

De tocht duurt ongeveer twee uur en is geschikt voor kinderen vanaf 5 jaar.

Berg en Dalse kroegjesroute



Het ensemble van heuvels en polders maakt Berg en Dal bijzonder. Door deze route zijn 9 gezellige kroegjes en herbergen, die allemaal in of aan de rand van Berg en Dal liggen, met elkaar verbonden. Alle routes starten bij een kroegje en lopen naar een ander kroegje, via een andere weg kun je terug wandelen. De afstanden variëren. Bij een aantal 'kroegjes' is het ook mogelijk te overnachten. De routes zijn gratis verkrijgbaar bij de aangesloten kroegjes of te downloaden via www.bergendalsekroegjesroute.nl.

kijk voor alle wandelroutes op:
www.wandeleninbergendal.nl

Geopaden op de stuwwal



Geopaden zijn wandelroutes van 5 tot 12 km in het stuwwalgebied tussen Kleve en Nijmegen. Dit landschap is ontstaan in de voorlaatste ijstijd, zo'n 160.000 jaar geleden. Landgletsjers uit Scandinavië reikten tot in onze streken en drukten de bevroren onderliggende grondlagen omhoog. Langs elk geopad zie je één of meer geologische fenomenen of objecten. Door de geopaden te wandelen kun je genieten van prachtige natuur en kom je sporen van het natuurgeweld uit de ijstijd tegen. Info: www.geopaden.nl.

Liberation Route Europe



De Liberation Route Europe is een netwerk van routes en verbindt de belangrijkste historische locaties uit de laatste fase van de Tweede Wereldoorlog. De wandelroutes volgen zo nauw mogelijk het pad dat geallieerde troepen namen toen zij 1944-1945 Europa bevrijdden van de Nazi bezetting. Onderweg kom je oorlogsmusea, herdenkingsplekken, monumenten en oorlogsbegraafplaatsen tegen. Via www.liberationroute.com kun je je eigen route plannen en kant-en-klare en thematische routes vinden.

Dorpsommetjes



De Dorpsommetjes zijn gemaakt door inwoners van de verschillende dorpen in de gemeente Berg en Dal. Zij zijn bij uitstek kenners van het gebied en maakten inmiddels al 15 Dorpsommetjes! De routes starten vanuit het dorp starten en zijn verbonden met de natuur. In de routebeschrijving van het ommetje lees je over de geschiedenis van het dorp en de omgeving. De ommetjes zijn te vinden op www.wandeleninbergendal.nl en te koop bij de VVV in Groesbeek.

Walk of Wisdom



Deze pelgrimsroute van 136 kilometer rondom Nijmegen is onafhankelijk van een religie. De stichting achter de route wil ruimte maken voor bezinning en verbondenheid over de grenzen van cultuur en land heen. Breng je voeten in beweging en laat je geest vrij... Je hebt een startpakket voor pelgrims nodig, waarvan de routegids onderdeel is, meer info: www.walkofwisdom.org. Doel is om meerdere Walk of Wisdom routes in meerdere landen met lokale partners te ontwikkelen.

N70 Natuurwandelroute



Wandeling over 8 'bergen' en door bossen in het Rijk van Nijmegen. Met prachtige vergezichten over polders, schilderachtige laantjes en het rivierenlandschap. De route is goed gemarkeerd met groene paaltjes, je kunt ook het gpx-bestand downloaden. Deze route geeft een prachtig beeld van de stuwwal bij Nijmegen. Het is een pittige wandeling met enkele steile klimmen en dalingen. De N70 is 14,2 km in totaal en heeft verschillende afstandsmogelijkheden.

De wind wacht op je haren
De zon lonkt naar je huid
De route wil je voeten
Dus kom je bed maar uit

De lucht verlangt je adem
De rivier je hele lijf
De wereld zingt ik wil met jou
Wil je ook met mij

Dineke de Velde Harsenhorst

